

CUMHURİYET DÖNEMİNİN AZINLIKLAR POLİTİKASI

Osmanlı İmparatorluğu'nu devralan ve Kurtuluş Savaşı sonrası kurulan cumhuriyetin ilk yıllarında peşpeşe yürürlüğe konan kanunlar çağdaş ve laik bir Türkiye kurmayı amaçladı. Bu yeni Türkiye Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi ve idari yapısını tamamen red eden ve bu yapıyı değiştirmeyi hedefleyen bir cumhuriyet rejimi oldu.

Cumhuriyetin siyasi ve idari yapılanmasını red ettiği Osmanlı İmparatorluğu'ndan red edemeden devralmış olduğu mirastan biri de azınlıklar oldu. Bundan dolayı Lozan Antlaşması'nın müzakeresi sırasında en büyük tartışmalar azınlıklar ile ilgili maddelerde meydana geldi¹. 24 Temmuz 1923 yılında imzalanan Lozan Antlaşması'nın azınlıkların haklarını teminat altına alan maddeler ile de azınlıklar yeni cumhuriyette kendilerine yeni bir gelecek inşa etmenin yollarını aramaya başladılar.

1923 - 1945 TEK PARTİ DÖNEMİNDE AZINLIK SİYASETİ

Lozan Antlaşması'nın azınlıklarla ilgili 37 ilâ 45inci maddeler azınlıkların Osmanlı İmparatorluğu altında yaşadıkları cemaat ve “millet” düzenine benzer bir düzenin devamını teminat altına aldı.

Lozan Antlaşması'ndaki bu maddeler nedeniyle azınlıklar kendi kültürel kimliklerini yani cemaat yapılarını, dillerini muhafaza ederek yüzyıllardan beri süre gelen alışmış oldukları “millet” düzenini devam ettireceklerini umdular, ancak kısa zamanda fiiliyatta bunun böyle devam etmeyeceğini idrak ettiler. Yeni cumhuriyet bir ulus-devlet yaratma amacını güttü. Bu süreç içinde topraklarında yaşayan tüm etnik unsurları “tek dil- tek ülkü -tek kültür” düsturu çerçevesinde bir Türklük potasında eritmeye kararlı oldu. Bu kararlılık kendini en çok azınlıklara karşı takınılan tutumla ve uygulamalarla gösterdi. Yeni cumhuriyet bir yandan “tek dil - tek ülkü - tek kültür” düsturu çerçevesinde herkesi Türklük potasında eritmeye çalışırken, diğer yandan Lozan Antlaşması'nca tanınmış olan azınlık haklarıyla azınlıkların kendi cemaat yapılarını muhafaza etmelerine, ve millet düzenine benzer bir şekilde yaşamlarını sürdürmesine izin ver(e)me(z)di. Bu konuda en büyük engel Lozan Antlaşması'nın 42inci maddesi oldu. Bu madde azınlık cemaatlerine o ana kadar kendi dinî şeriatlarına uygun bir şekilde özel hukuklarını uygulama hakkını tanıdı, gayri müslim azınlıkların aile ve kişisel durumlarıyla ilgili hukuki tedbirlerin “azınlıkların gelenek ve görenekleri uyarınca” bir

çözümüne bağlanmasını öngördü, bu amaçla da kanun komisyonları kuruldu. Bu madde bir yerde azınlıkların Osmanlı İmparatorluğu altında sürdürmüş oldukları kendi dinî şeriatlarına uygun özel hukuku uygulamasının devamını öngörüyor ve de devam edeceğini garanti ediyordu, ancak yeni cumhuriyet Medeni Kanunu'nun 17 Şubat 1926 tarihinde kabulüyle de bu tür bir özel hukuk uygulamasına müsaade etmesi mümkün değildi ve nitekim de etmedi. Azınlıklar görünürde kendi serbest iradeleriyle, ancak gerçekte siyasi makamların telkinleriyle 42inci maddeden feragat ettiler. Feragat eden ilk azınlık cemaati Yahudi cemaati oldu, onu Ermeni ve Rum cemaatleri takip ettiler.

Bu değişim sürecinde siyasi iktidarın birincil hedefi azınlıkların Türkleştirilmeleri oldu.² Bu kendini hem kültürel hem de iktisadî alanlarda gösterdi. Kültürel anlamda Türkleşmenin birincil hedefi Yahudi azınlık oldu. Rum ve Ermeni toplumlarının millî dilleri Rumca ve Ermenice olarak kabul edildiğinden bu toplumların bu dillerde konuşmaları kamuoyu tarafından yadırgandıysa ve onların da Türkçe konuşmaları teşvik ve telkin edildiyse de esas hedef Yahudiler oldu, zira Yahudiler siyasi iktidarın Yahudilerin millî dili olarak kabul ettiği İbranice yerine Osmanlı İmparatorluğu'na göç ettikleri yıl olan 1492'den beri konuştukları ve bir yerde kendi millî dilleri halini almış olan İspanyolca'yı konuşuyorlardı. Siyasi iktidar ve kamuoyu için İspanyolca Türkiye Yahudilerinin millî dili değil, Yahudileri kovmuş bir ülke olan İspanya'nın dili olarak görüldü. Türkiye Yahudilerinin bu dili konuşmakta ısrar etmeleri de nankör bir davranış olarak kabul edildi zira Yahudiler kendilerini kabul eden Osmanlı İmparatorluğu ve onun varisi Türkiye Cumhuriyeti'nin dilini öğrenmeye heves etmediler. İspanyolca dışında bir dil öğrenmeye heves ettiklerinde de ikinci bir nankörlük yapıp Türkçe öğreneceklerine Alliance Israélite Universelle (bundan böyle kısaca AIU diye zikredilecektir) okullarında gördükleri tedrisatla Fransızca öğrendiler.³ Bu nedenle Cumhuriyetin ilk yıllarında başlayan Türkleştirme siyasetinin kültürel alandaki hedefi olan Türkçeyi bütün azınlıklara konuşturmak ülküsü özellikle Yahudi vatandaşları hedef aldı. Kültürel Türkleşme AIU okullarının kapatılmaları ve cemaat okullarının müfredatlarına Türkçe derslerinin

¹ Bu makalede kullanılan "azınlıklar" deyimini Lozan Antlaşması gereğince kabul edilen gayri müslim azınlıklarý yani sadece Rum, Ermeni ve Yahudileri kapsamaktadır. Lozan Antlaşması için bkz Seha L. Meray (çeviren) *Lozan Barış Konferansı - Tutanaklar - Belgeler* YKY 1993

² Türkleştirme politikası için bkz Ayhan Aktar "Cumhuriyetin ilk yıllarında uygulanan "Türkleştirme" politikaları" *Tarih ve Toplum* Aralık 1996 sayı 156 s.4-18

³ AIU Fransız Yahudilerinin kurmuş oldukları ve Doğu Yahudilerinin eğitim ve kültür düzeylerini yükseltmeyi amaçlayan bir cemiyetti. AIU Doğu ülkelerinde Fransızca tedrisatın yanısıra bir zanaat da öğreten okullar dizisi kurdu. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz Aron Rodrigue *Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması 'Alliance' Okulları 1860-1925* Ayraç Yayınları 1997

konulmasıyla da hız kazandı. Kültürel Türkleşmenin ikinci ve üçüncü düsturları olan “tek ülkü” ve “tek kültür” düsturları da Moiz Kohen namı diğer Tekinalp’in meşhur Evamir-i Aşere’si ile uygulamaya konuldu.⁴ Adlar ve soyadlar Türkleştirildi, her vesileyle azınlıkların Türk kültürüne intibak ettikleri vurgulandı.⁵

Ticari sahadaki Türkleştirme Cumhuriyetin ilk yıllarında yabancı sermayeli ticari müesseselerde azınlıkların istihdamında bir sayısal kotanın uygulanmasıyla kendini gösterdi. 1923 yılına kadar bu müesseselerin yönetici ve memur kadrolarının yüzde doksanı gayri müslim ve yabancı uyruklu kişilerdi. 1923 yılında tüm şirketlere müslüman memur istihdam edilemeleri şart koşuldu. Bu uygulama müslüman memurların kitlesel bir şekilde istihdam edilmelerine kadar sürdü.⁶ Bu kota müesseselerde istihdam edilen personelin önce yüzde yirmi beşinin, daha sonra yüzde ellisinin Türk (yani müslüman) olmalarını şart koştu, bu şartı uygulamayan müesseselerin de kapatılacaklarını bildirdi. Cumhuriyetin ilk yıllarında Kurtuluş Savaşı’ndan çıkmış bir Türkiye’de azınlıkların yıllardan beri edinmiş oldukları tecrübeleri ve bildikleri yabancı dillerle müesseselerde personelin azami çoğunluğu teşkil ettikleri bir ortamda bu uygulama ticaret hayatını büyük ölçüde alt üst etti. Çok kısa sürede uygulamaya konulan bu kararlar ticari müesseseler bir günden diğerine istihdam ettikleri personel sayısının yarısının işlerine son vermek zorunda kaldılar. İşlerine son verilen azınlıklar yerine istihdam edilen Türklerin aynı vasıflara sahip olmamaları da ticari hayatı bir süre için oldukça etkiledi. Ticari alandaki Türkleşme bir yerde Milli Kurtuluş Savaşı’nın bir devamı olan “İktisadi Kurtuluş Savaşı” anlamına geldi ve “Milli İktisat” ilkeleri ile de uyumlu oldu.⁷ Müttefik Kuvvetleri yüksek komisyonerlerinin bu uygulamanın Lozan Antlaşması’nın 39uncu maddesini ihlâl ettiğine dair itirazları da Türk makamları tarafından red edildi. Türk makamları “Lozan Antlaşması’nın 37 ve 39uncu maddeleri, Türk hükümetinin halkın çoğunluğuna ait unsurların ülkenin önemli bir iş sahasına iştirak etmelerinden mahrum olmamaları için sahip olduğu denetleme hakkını azaltmaz” şeklinde cevap verdi.⁸ BU cevapta ilginç olan kullanılmış olan “halkın çoğunluğu” tabiri olup bu da mülüamn-gayri müslim ayrımını bir kez daha hatırlatmış oldu.

⁴ Tekinalp hakkında ayrıntılı bir araştırma için bkz Jacob M.Landau *Tekinalp Bir Türk yurtseveri (1883-1961)* Yletipim Yayınları 1996

⁵ Türkleşmenin bir sonucu olarak Türkiye Yahudilerinin benimsemiş oldukları Türk milliyetçisi tavır için bkz Rifat N.Bali “Önce Türküm ! Sonra....belki Yahudi - Yahudilerin Türk Milliyetçiliği” *Birikim* Ekim 1997 sayı 102 s.47-53

⁶ Alexis Alexandridis *The greek minority of İstanbul and Greek-Turkish relations 1918-1974* Center for Asia Minor Studies Atina 1983 s.109-111

⁷ Milli iktisat konusunda bkz Zafer Toprak *Türkiye’de ekonomi ve toplum (1908-1950)* Milli İktisat Milli Burjuvazi Tarih Vakfı Yurt Yayınları 1995

Cumhuriyetin ilk yıllarında yüzyılların birikimi olan bir durumu aniden değiştirmeyi amaçlayan bu uygulamalar azınlıklar üzerinde büyük baskı yarattı. Elle tutulamayan ve Tek Parti döneminin atmosferi içinde hissedilemeyen bu baskının azınlıklar üzerinde yaratmış olduğu aksülamelin tezahürü Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın (SCF) 1930 yılında kurulmasından sonra SCF adaylarının da katıldıkları ilk belediye seçimlerinde görüldü. Bu seçimlerde azınlıklar ezici bir çoğunlukla SCF lehine oy kullandılar ve CHF aleyhine gösteride bulundular.⁹

1924 Anayasa'sı her ne kadar din dil ve ırk tefriki yapmadan tüm vatandaşları Türk kabul etmişse de fiiliyatta bu eşitlik kabul edilmedi. Bu eşitliğin de facto olamadan de jure olarak kalmasında ki esas neden azınlıkların istenildiği kadar çabuk Türkleşmemeleri olmadı. Esas neden sokaktaki vatandaş ile siyasi iktidarın haleti ruhiyelerinde ve zihinlerinde Osmanlı İmparatorluğu'nun son günlerinde ve Anadolu topraklarının müttefik kuvvetler tarafından işgal edildiği dönem sırasında azınlıkların sergiledikleri davranışlar oldu. Bu dönemde Ermeni toplumunun bir kesiminin milliyetçi ve ayrılıkçı emeller gütmesi, trajik sonuçları herkes tarafından bilinen Ermeni tehciri kararının alınmasına yol açtı. Yunan kuvvetleri İstanbul ve İzmir'i işgal ettiklerinde bu şehirlerde yaşayan Rumların bir bölümünün Yunan kuvvetlerine sevgi gösterilerinde bulunmaları, keza Yahudi toplumunun içinde iktidar kavgası sırasında kısa bir süre için Wilson ilkelerine uygun olarak Rum ve Ermeni toplumlarıyla eşgüdümlü olarak hareket edip milliyetçi bir tavır takınan bir hizbin iktidarı ele geçirmesi¹⁰ Türk (müslüman) vicdanı üzerinde kolay kolay silinmeyen ve izleri günümüze kadar uzanan bir etki yarattı. Bu nedenle azınlıklar günlük yaşamda, kamuoyunda ve siyasi iktidar gözünde daima gayri müslim olarak gözüktüler ve Anayasa'da mevcut olan ve herkese hiçbir ayırım uygulanmaksızın tatbik edilmesi gereken haklardan eşit bir şekilde faydalanamadılar. Uygulamada müslüman gayri müslim ayrılığı yaşandı. Bu özellikle azınlıkların kamu hizmetlerinde istihdam edilmemeleri şeklinde kendini gösterdi. Siyasi iktidarın T.S.K.'ne kendi iradesini dayatması sonucu azınlıklar yedek subay olma hakkına sahip olmalarına rağmen tıp uzmanlık dalları haricinde yedek subay imtihanlarında hiçbir zaman geçer not almadılar ve askerliklerini er olarak yaptılar.¹¹ Hemirelik görevini yapmaya hiçbir engel

⁸ Alexis Alexandridis *a.g.e.* s.111

⁹ Bu konuda ayrıntılı bir araştırmaya için bkz Rifat N.Bali "1930 yılı Belediye seçimleri ve Serbest Fırka'nın azınlık adayları" *Tarih ve Toplum* sayı 167 Kasım 1997 s.25-34

¹⁰ Esther Benbassa *Une diaspora sépharade en transition Istanbul XIXe-XXe siècles* Les Editions du Cerf 1983 s.205-6

¹¹ Bu konuda bir çalışma için yazarın *Tarih ve Toplum* dergisinin Kasım ve Aralık sayılarında yayımlanacak olan "II Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'de azınlıklar I ve II" araştırmalarına bakılabilir.

olmayan gayri müslim genç kızlar Kızılay tarafından kabul edilmediler.¹² Azınlıkların tam anlamıyla Türkleşmemiş olmaları da onların siyasi iktidar ve kamuoyu gözünde “daha az güvenilir” kişiler olduğuna dair yerleşik kanaatin perçinleşmesine de yol açtı. Kamuoyunda ve siyasi iktidar gözünde 1924 Anayasası’nın öngördüğü ve ırk, din, dil tefriki olmadan herkese eşitlik tanıyan “Türk” kavramı fiiliyatta sadece “müslüman Türk” anlamına geldi.¹³

Bu anlayışın sadece sokaktaki adamın ve neticede kamuoyunun bir kanaati olmayıp siyasi iktidarın bir anlayışı olduğunun en güzel örneklerine 1934 yılında Trakya’daki şehirlerde meydana gelen Yahudi karşıtı olaylar, 1941 yılında Yirmi Kur’a gayri müslim ihtiyatların silah altına alınmaları ve 1942 yılındaki Varlık Vergisi Kanunu vakalarında görüldü. 1934 yılında yaşanan Trakya olayları askerî bölge olarak kabul edilen Trakya’daki yerleşim merkezlerinde yaşayan Yahudi vatandaşların bu bölgeyi terk etmeleri yolunda yerel siyasi yöneticilerin yapmış oldukları “telkin” faaliyetlerinin çığırından çıkıp bir yağma ve kırım hareketine dönüşmesi neticesinde meydana geldi. Yahudi vatandaşların Trakya bölgesini terk etmeleri için yapılan telkinlerin nedenleri de bir yandan Yahudi vatandaşların güvenilir kişiler olarak addedilmemelerinden diğer yandan da bu bölgedeki ticari faaliyetlerin ezici çoğunluğunun Yahudi tüccar ve esnaf tarafından gerçekleşmesinden ileri geldi.¹⁴ Yirmi kur’a ihtiyatlar olayı ise Türkiye’nin savaşa girmesi ihtimalinin güçlendiği bir ortamda karşısında azınlıkların muhtemel beşinci kol faaliyetleri önleme amacıyla tüm azınlıkların silah altına alınmaları, ancak silahlı eğitim göreceklere inşaat işlerinde çalıştırmış olmalarıdır.¹⁵ Varlık Vergisi Kanunu ile de Cumhuriyetin ilk yıllarında uygulanan ticari ve sınai faaliyetleri Türkleştirme politikası bu kez kanunda öngörülmediği halde gayri kanuni bir şekilde uygulamaya konulup mevcut olan azınlıklar burjuvazisi yerine bir Türk (müslüman) burjuvazisi yaratılmak istendi ve bunda da büyük ölçüde muvaffak olundu.¹⁶ Varlık Vergisi’nin en büyük zararı 1923 yılında başlanmış olan azınlıkları Türkleştirme

¹² Alexis Alexandridis *a.g.e* s.192

¹³ Bu konudaki çalışmaları için bkz Rıfat N.Bali “Resmi ideoloji ve gayri müslim yurttaşlar” *Birikim Ocak-Şubat* 1998 sayı 105/106 s.170-176 ve Sevan Nişanyan “Kemalist dübüncede ‘Türk milleti’ kavramı” *Türkiye Günlüğü* sayı 33 Mart-Nisan 1995 s.127-141

¹⁴ Bu konuda ayrıntılı incelemeler için bkz Halûk Karabatak “1934 Trakya Olayları ve Yahudiler” *Tarih ve Toplum* Şubat 1996 sayı 146 s.4-16 / Avner Levi “1934 Trakya Yahudi Olayları : Alınmayan ders” *Tarih ve Toplum* Temmuz 1996 sayı 151 s.10-17 / Zafer Toprak “1934 Trakya olaylarında hükümetin ve CHF’nin sorumluluğu” *Toplumsal Tarih* Ekim 1996 sayı 34 s.19-25 / Ayhan Aktar “Trakya Yahudi olaylarının ‘doğru’ yorumlamak” *Tarih ve Toplum* Kasım 1996 sayı 155 s.45-56

¹⁵ Bu konuda yazarın *Tarih ve Toplum* dergisinin Kasım ve Aralık sayılarında yayımlanacak araştırmalara bakılabilir

¹⁶ Bu konuda daha fazla bilgi için bkz Rıdvan Akar *Varlık Vergisi* Belge Yayınları 1992 / Faik Ökte *Varlık Vergisi Faciası* Nebiođlu yayınevi (t.y.) / Ayhan Aktar “Varlık Vergisi ve İstanbul” *Toplum ve Bilim* sayı 71 Kış 96 s.97-146/ Cemil Koçak “Türkiye’de Millî Şef dönemi (1938-1945) Cilt 2 *Yönetim Yayınları* 1996 s.475-518/ Edward C.Clark “Türk Varlık Vergisine yeniden bakıp” *Yayıt* 1984-5 Aralık-Ocak sayı 8 s.29-43

faaliyetlerinin yaavaş yavaş zemin kazandığı ve azınlıkların Tek Parti iktidarına karşı duymaya başladıkları güveni yerle bir etti bir kez daha onları cumhuriyetin laiklik ilkelerine rağmen Osmanlı'nın "millet" kavramıyla eklemlenen müslüman gayri müslim ayrımını ve gayri müslimlerin zımmî yani ikinci sınıf vatandaş oldukları konumunu hafızalarda çok uzun yıllar yer edecek şekilde hatırlattı.

ÇOK PARTİLİ DEMOKRASİ DÖNEMDE AZINLIK SİYASETİ

II Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra Türkiye çok partili demokrasi dönemine girdi. Bu gerek Türkiye'nin siyasi ve toplumsal yaşamında gerekse azınlıklar için yepyeni bir sayfanın açılması oldu. Azınlıkların CHP'ne şiddetli bir şekilde muhalif olduklarının tek ipucuna 1930 yılında yapılan belediye seçimlerinde rastlanılmıştı. Azınlıkların Tek Parti döneminde çekilen sıkıntıların bir sonucu olarak CHP karşıtı tutumlarının devam ettiği bir kez daha 14 Mayıs 1950 seçimlerinde görüldü. Bu seçimlerde azınlıklar ezici bir şekilde DP lehine oy kullandılar ve iktidara gelmesinde önemli rol oynadılar. Tek parti döneminde rastlanan azınlıklara karşı güdülmüş olan ayrımcı siyasete bu dönemde artık rastlanmaz oldu. Azınlıklar ilk kez 1947 yılında T.S.K. de yedek subay olmak hakkını kazandılar.¹⁷ 14 Mayıs 1950 tarihinde başlayan DP iktidarı döneminde DP ile azınlıklar arasında bir balayı havası sürdü. Bu dönemden her üç azınlık cemaatleri milletvekilleri sayesinde TBMM'de temsil edildiler.¹⁸ O yıllarda azınlıkların özellikle İstanbul'da yoğun bir şekilde ikamet etmeleri ve oy potansiyelleri açısından özellikle İstanbul'dan seçilecek milletvekilleri açısından seçimleri etkileyecek önemde olmaları DP-azınlık ilişkileri açısından önemli bir etken oldu. DP bu oy potansiyeli nedeniyle azınlık cemaatleriyle daima çok sıcak ilişkiler içinde oldu. Azınlıklar ile DP arasında başlayan balayı 6-7 Eylül 1955 olayları ile ciddi bir darbeye uğradı. 6-7 Eylül 1955 olayları kamuoyundaki yaygın kanaatin aksine görünürde sadece Rumlara ait mağazalara ve kiliselere karşı bir hareket olmuşsa da diğer azınlıklar da bu yağma olayında ciddi maddi zararlara uğradılar. 6-7 Eylül olayları başta Rum azınlığı olmak üzere Ermeni ve Yahudi azınlıkların hafızalarında uzun yıllar boyunca hatırlanacak bir iz bıraktı, bunun aksülameli de

¹⁷ Yazarın *Tarih ve Toplum* dergisinde yayımlanacak olan makaleleri

¹⁸ Çok partili demokrasi döneminde azınlıklardan seçilen milletvekilleri bunlar oldu : Salamon Adato (Yahudi) VIII (1946) ve IX (1950) dönem DP İstanbul milletvekili, Vasil Konos (Rum) VIII dönem CHP İstanbul milletvekili (Meclise gitmeden istifa etti), Ahilya Moshos ve Andre Vahram Bayar (Rum) IX (1950) dönem DP İstanbul milletvekilleri, Hanri Soriano (Yahudi) X (1954) dönem DP İstanbul milletvekili, Aleksandros Hacopulo (Rum) X (1954) ve XI (1957) dönem DP İstanbul milletvekili, Hristaki Yoannidi (Rum) XI (1957) dönem DP İstanbul milletvekili, Mýgyrdýç Bellefyan (Ermeni) XI (1957) dönem DP İstanbul milletvekili, Yusuf Salman (Rum) XI (1957) dönem DP İstanbul milletvekili, Ýsak Altabev (Rum) XI (1957) dönem DP İstanbul milletvekili (Kaynak: TBMM Albümü 1920-1991)

hemen görüldü. 1956 ve 1957 yıllarında Türkiye’de İsrail’e olan göçte birden bir sıçrama görüldü.¹⁹ 6-7 Eylül olaylarına rağmen azınlıklar DP yanlısı olmaya devam ettiler ve bu olayı takip eden 1957 milletvekili seçimlerinde gene DP’ne oy verdiler ve TBMM’ne milletvekili gönderdiler.

Azınlıklar ile DP arasındaki balayı 27 Mayıs 1960 ihtilâlüne kadar devam etti. Bu ihtilâl de DP milletvekilleri olan Yahudi cemaati mensubu Yusuf Salman ve İsak Altabev bütün DP siyasi kadrosu gibi tutuklandılar, Yassıada’ya gönderildiler ve daha sonra vefat ettiler. Bu olay uzun bir süre için azınlıkları siyasetten soğuttu. 27 Mayıs ihtilâlinden sonra kurulan 1961 Kurucu Meclisi’nde Cumhurbaşkanı Org Cemal Gürsel dengeleri muhafaza etmeye özen gösterdi, azınlıkları devlet başkanlığı kontenjanından faydalandırdı ve her üç azınlık cemaati bu mecliste temsil edildiler.²⁰

1961 Kurucu Meclis’teki azınlık temsilcileri azınlıklar ile siyasi iktidar arasında 1946 yılında başlayan balayının sonu oldu. TBMM’de azınlıklara mensup milletvekili görmek için 1995 yılını beklemek gerekti. 24 Aralık 1995 milletvekili seçimlerinde Yahudi asıllı Cefi Kamhi DYP İstanbul milletvekili seçildi.

1946 sonrası dönemi niteleyen önemli özelliklerden biri de Türkiye’de yaşayan azınlıkların Türkiye’nin komşularıyla olan ilişkilerindeki ihtilâflardan (Türkiye-Yunanistan ilişkilerinde Kıbrıs ihtilâfi gibi) veya Ortadoğu bölgesinde meydana gelen savaş veya siyasi krizlerden (İsrail-Filistin-Arap ülkeleri sorunu) etkilenmeleri olmuştur. Milliyetçi ve sağ basın tarafından sürdürülen kışkırtmalarla alevlenen kamuoyunun bir bölümü azınlık vatandaşlarına karşı sürekli sözlü saldırı ve sataşmalarda bulundu ve onları yazılar ve karikatürlerle aşağıladı. 6-7 Eylül hâdisesinde görüldüğü gibi basının kışkırtmasıyla başlayan bu sataşmalar çığrından çıkıp bir kitlesel yağma haline de dönüşebildi. Azınlıkların kendi iradelerinin ve de Türkiye’nin sınırları dışında gelişen siyasi olaylardan ötürü son derece güvensiz bir ortam içinde yaşadıkları ve saldırılara açık oldukları muhtelif vesilelerle kendilerine hatırlatıldı. Türkiye’de yerleşik Rumların Yunanistan’a göç etmeleri Türk-Yunan ilişkilerinin gergin olduğu ve Kıbrıs ihtilâfının gündemi işgal ettiği dönemlere hep rastlamıştır.²¹ Kıbrıs ihtilâfi nedeniyle siyasi gerilimin doruk noktada olduğu bir ortamda başbakan Suat Hayri Ürgüplü 16 Ekim 1965 tarihli basın toplantısında sarf etmiş olduğu şu sözler bunun güzel bir örneğidir:

¹⁹ Walter Weiker *The unseen Ysraelis The Jews from Turkey in Ysrael* University Press of America 1988 s.20

²⁰ Kurucu Meclis’te yer alan azınlık temsilcileri Yahudi cemaatinden Erol Dilek, Rum cemaatinden Kaludi Laskari, Ermeni cemaatinden ise Hermine Agavni Kalustyan oldu. (TBMM Albümü 1920-1991)

²¹ Alexis Alexandridis *a.g.e.* s.316 Bu göç dalgaları 1922-29, 1955-59, 1964-67 ve 1972-75 yıllarında gerçekleşti.

“bugün Kıbrıs'ta bir Türk öldürülürse, bir Türk'ün kanı aksa, İstanbul'da ne olacağını ben temin edemem. Bunları ve muhtemel olayları önlemek için sıkı polis tedbirleri alınmıştır. Bu tedbirler daha önce de mevcuttu, ben bir 6-7 Eylül hâdisesinden korkarım”²² Gerçi bu konuşmaya cevaben dönemin cumhurbaşkanı Org. Cemal Gürsel ertesi gün hemen bu demecin talihsiz bir konuşma olduğunu belirtip memnuniyetsizliğini “bu sözler çok sinirli zamanda söylenebilecek sözlerdir. Başbakanın nasıl bu türlü konuştuğunu anlayamıyorum. Türkiye bir aşiret değil bir devlettir. Kendi mesuliyetini kendi gücü ile yürütür, tedbirlerini alır. 6-7 Eylül hâdiselerini hatırlamak bile üzücüdür. Bu sözleri ben kabul etmiyorum” şeklinde ifade etti,²³ ancak Ürgüplü'nün sözleri bir gerçeği yansıttı ve azınlıkların daima kamuoyu tarafından “yerli” olmayan, yabancıların uzantıları, aramızda yaşayan yabancı unsurlar olarak görüldüklerini bir kez hatırlattı. Kıbrıs veya Batı Trakya Türk azınlığı ile ilgili ihtilâflar nedeniyle gerginleşen Türk-Yunan ilişkilerinde yapılan müzakerelerde siyasi iktidarların geçmişte takındıkları tavır daima Patrikhane ve Türkiye'deki Rum azınlığın da masaya bir müzakere konusu olarak ileri sürülmesi şeklinde oldu.

1961 sonrası dönemde siyasi iktidarların azınlıklarla ilgili belirli bir politikası olduğu görülmedi. Bu bir yerde azınlıkların nüfus sayıları itibariyle artık pek bir önemi kalmamış olmalarından ileri geldi. Azınlıklar Türk toplumunun kenarında yaşayan mikro cemaatler halinde yaşamlarını sürdürdüler. Toplumun azınlıkların varlıklarından haberdar olması ya sağ basının veya önce MNP sonra MSP örneklerinde olduğu gibi siyasi partilerin onları malzeme yapıp sürekli onlara sataşmaları, veyahut azınlıkların onlarca yıldan beri geleneksel bir şekilde yaz aylarını Adalar'da geçirmelerinden dolayı yaz aylarında birden görünür olmaları sayesinde oldu.

20 Temmuz 1974 tarihinde yapılan Kıbrıs harekâtı ve bu harekâtın sonucunda A.B.D.'nin Türkiye'ye karşı uygulamaya koyduğu silah ambargosu Türkiye'yi o tarihe kadar hiç karşılaşmadığı yeni bir durumla karşı karşıya bıraktı. Bu yeni durum Türkiye'nin dış ülkelerde ve özellikle en büyük etnik kökenli lobi mücadelesinin verildiği ABD Temsilciler Meclisi, ABD Senatosu ve Amerikan siyasi erkin nezdinde hiçbir lobi gücünün mevcut olmamasın farkına varması oldu. Türkiye'nin hiçbir lobi gücü olmamasının bir sonucu olarak da silah ambargosu kararının alınmasında ABD'deki Rum, Ermeni ve Yahudi asıllı temsilciler etkin oldular. Bu yeni durum karşısında ve her üç etnik kökenli lobilerin ve temsilcilerin Türkiye

²² *Cumhuriyet* 17 Ekim 1965

²³ *Cumhuriyet* 18 Ekim 1965

karşısında muhalif bir blok oluşturduğu ortamda Türkiye kendini rakip sahada üstelik hiçbir taraftar desteğine sahip olmadan siyaset yapar halde buldu. Hazırlıksız yakalanan Türkiye işadamlarının ön sıralarda yer aldığı bir yurtdışı tanıtım seferberliğine girişti. Kıbrıs'a yapılan askeri harekâttan hemen sonra ilk işadamı heyeti 1974 yılında Fransa ve İngiltere'ye gidip Türkiye'nin Kıbrıs'la ilgili tezini anlattı. Bu işadamları heyetinde Profilo Holding A.Ş. yönetim kurulu başkanı Jak V.Kamhi yer aldı. 1975 yılında ABD'ne giden işadamları heyetinde de Yahudi asıllı Jak V.Kamhi yanı sıra Burla Biraderler Şirketi sahiplerinden Fred Burla ile Boğaziçi Üniversitesi öğretim üyesi ve aynı zamanda Manukyan Kardeşler Şirketi başkanı olan Ermeni asıllı Prof Arman Manukyan yer aldılar. 1977 yılında tekrar yapılan ABD gezisinde de Jak V.Kamhi ve Fred Burla heyette yer aldılar.

1974 yılı azınlıklar-siyasi iktidarlar ilişkisi açısından bir kırılma noktası oldu. Siyasi iktidar ABD'de yürütülen bu lobiler mücadelesinde azınlık vatandaşlarına bir görev yükledi. Bu görev Yahudi asıllı bir işadamlarının kendi ağzından şöyle ifade edildi: “Türk hükümeti benden Yahudi olarak yurtdışında Türkiye'yi temsil etme görevini yerine getirmemi istemektedir. Ben de yurtdışına bir Türk işadamı olarak, bir Yahudi olarak değil, Türkiye'yi temsil eden bir kişi olarak gitmekteyim. Yahudi olma hasebimle bir İngiliz veya Fransız Yahudisiyle daha iyi ilişki kurabilmekteyim. Hükümet bizden Amerikan ve Avrupa lobilerinde etkin olmamızı istedi. Biz de olumlu sonuçlar almak için elimizden geleni yapıyoruz. Yahudisin ama vatanının iyiliği için çalışmaktasın.”²⁴

Kıbrıs'a yapılan askeri müdahaleyle hemen hemen aynı zamanda Türkiye'nin karşısında bir “Ermeni meselesi” de belirdi. Bu bir yandan ASALA militanlarının yurtdışındaki Türk dışişleri mensuplarını seri bir şekilde öldürmeleri, diğer yandan da ABD'deki Ermeni lobisinin 1915 yılındaki tehcir sırasında hayatını kaybeden Osmanlı Ermenilerinin anısına her yılın 24 Nisan gününün “soykırım günü” olarak tescil edilmesi için ABD Temsilciler Meclisi'ne kabul ettirmeye çalıştığı karar taslakları şeklinde kendini gösterdi. 1980'li yıllar ABD Temsilciler Meclisi'ne ardı ardına verilen bu karar tasarılarının önlenme mücadelesiyle geçti. Bu mücadelede ABD'de yerleşik Türk toplumunu örgütleyen ve ilk örgütlü lobi faaliyetlerini başlatan o dönemin Washington Büyükelçisi Dr.Şükrü Elekdağ'ın büyük hizmetleri geçti. Bu mücadelede hizmeti geçen bir diğer kişi işadamı Jak V. Kamhi oldu. Jak V.Kamhi ABD'deki çok güçlü ve başta Rum ve Ermeni yanlısı olan Yahudi lobisini Türkiye

²⁴ Riva Kastoryano “L'intégration politique par l'extérieur. La communauté juive de Turquie” *Revue Française de Science Politique* cilt 42 sayı 5 Ekim 1992 s.793

tarafına çekmede büyük payı geçti. Yahudi lobisinin güçlü desteği sayesinde de Rum ve Ermeni lobilerinin desteklediği “soykırım günü” karar tasarılarını başarıyla önledi.

1974 yılından itibaren azınlıklar ile siyasi iktidar arasındaki ilişkiler karşılıklı bir fayda ilişkisine dayandı. Siyasi iktidarlar azınlık cemaatlerinin veya bu cemaatin ileri gelen işadamlarının ve elitlerinin Türkiye'nin sürekli deplasmanda oynamakta olduğu bu lobiler maçıında destek olmasını, destek olmasının ötesinde dinsel/etnik bağlardan ötürü özellikle etnik lobilerin çok güçlü olduğu ABD'de oradaki yerel lobilerin de Türkiye'nin tarafından yer almasını talep etti. Buna karşılık da azınlık cemaatlerinin Türkiye içinde karşılaştıkları güçlükleri aşmada azami desteği verdi.

Bu talebi en iyi şekilde değerlendiren İsrail devleti, ABD'deki Yahudi lobisini meydana getiren Yahudi sivil toplum teşkilâtları ve Türkiye Yahudi cemaatinin elitleri oldu. 1492 yılında İspanya'dan kovulmuş olan Yahudilerin Osmanlı İmparatorluğu'na göç etmelerinin beş yüzüncü yılı olan 1992 yılının yaklaşması üzerine bu vesileyle yapılacak kutlamaların ilk hazırlıkları 1983 yılında başladı. 25 Ocak 1984 tarihinde dönemin başbakanı Turgut Özal'a da takdim edilen tasarıya devlet desteği sağlandı.²⁵ Bu şekilde 1974 yılında Jak V.Kamhi'nin neredeyse tek başına başlatmış olduğu bu lobi faaliyetleri 19 Temmuz 1989 tarihinde kurulan 500üncü Yıl Vakfı ile de resmî hüviyetine kavuştu. Bu desteğin karşılığında da 12 Eylül 1980 askeri müdahalesinden sonra en alt noktasına inmiş olan Türkiye-İsrail ilişkilerinin de bu lobi sürecinin paralelinde yükselmeye geçmeleri ve herkesçe malûm olan bugünkü düzeyine erişmesine de neden oldu.

1974 sonrasında başlayan Türkiye'nin ABD'deki lobi faaliyetleri azınlıklar-siyasi iktidarlar ilişkisinde bir dönüm noktası oldu. Bu yeni dönemde ön planda yer alan azınlık cemaatleri Yahudi ve Rum cemaatleri oldu. Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin İstanbul'daki mevcudiyeti ve Patrik'in varlığı Türkiye-ABD siyasi ilişkilerinde daima çok önemli ve ağırlığı olan bir unsur oldu. Sağ ve milliyetçi kesimin tüm kışkırtmalarına rağmen bir Türk vatandaşı olan Rum Ortodoks Patriği Bartholomeos'un son yıllarda yurtiçi ve yurtdışı kamuoyundaki faaliyetleri son tahlilde Türkiye'nin çoğulcu, sadece müslüman olmayıp çok dinli, çok inançlı bir ülke olduğu ve bu dinlerin bir arada huzur içinde beraberce yaşadıkları imajını vermeye yönelik oldu. Bu bir yerde gene Türkiye'nin tanıtımına katkı yani lobi yapma şeklinde oldu.

Türkiye'deki Ermeni azınlığının durumu gerek Rum ve gerekse Yahudi azınlıklardan biraz farklıdır. Nüfus açısından en kalabalık cemaat olan Ermeni azınlığı ASALA terörünün hâkim

²⁵ Yakup Barokas “Proje yönetmeni ve organizatör Naim Güleriyüz 500.Yıl Zülfaris Müzesi'ni anlatıyor” *Palom* 2 Eylül 1998

olduğu 1970’li yıllarda ABD’ne giden işadamları heyetinde yer alan Prof.Arman Manukyan’ın şahsında lobi faaliyetlerine bir katılma girişimi oldu. Türkiye’de o yıllarda çok popüler olan Türk-Ermeni ilişkileri sempozyumlarında Ermeni cemaatine mensup kişiler yer alıp Türkiye’nin bu meselede savunduğu görüşe paralel tebliğler verdiler.²⁶ 15 Temmuz 1983 tarihinde Paris’in Orly Havaalanı’nda ASALA örgütü tarafından yapılan bombalı saldırının sanıklarının 19 Şubat 1985 tarihinde başlayan ve tarihe “Orly duruşması” diye geçen duruşmalarda da Ermeni asıllı Türk vatandaşı Boğaziçi Üniversitesi öğretim üyesi Doç.Dr. Avadis Haçınlıyan “moral tanık” olarak Türkiye lehine tanıklık yaptı ve Türkiye Ermeni cemaatinin içinde bulunduğu rahat yaşam koşullarını anlattı.²⁷ Benzer bir şekilde Ermeni cemaatinin basın organları da Türkiye’yi destekleyen yayınlarda bulundular.²⁸ O yılların Ermeni Patriği de kamuoyuna verdiği mesajlar daima Türkiye’yi destekler oldu. Ancak tüm bu faaliyetler esas itibariyle Türkiye’deki Ermeni azınlığı şoven milliyetçi hiziplerin muhtemel sataşmalarından ve saldırılarından korumaya, tecrit etmeye ve Türk-Ermeni cemaati ilişkilerini sıcak tutmaya yönelik faaliyetler oldu, esas kavganın cereyan ettiği ABD’de hiçbir etkisi olmadı. ABD’deki Ermeni toplumu, sivil teşkilâtları ve basını yıllardan beri 24 Nisan tarihini “soykırım günü” olarak tescil etme çabalarını sürdürdüler. Türkiye’deki Ermeni azınlığın bu çabalara müdahale etme imkânı olmadı, olmuş olsa bile başarıya ulaşmadı.²⁹

Bugün gelinen noktada azınlık - siyasal iktidarlar ilişkileri açısından en temayüz etmiş ve siyasal iktidarların en fazla ilgisine mazhar olmuş olan azınlık cemaati Yahudi cemaatidir. Bunun böyle olmasındaki yegâne sebep de Türkiye Yahudi cemaatinin elitleri ile yönetiminin ABD’deki güçlü Yahudi lobisi ile kurmuş oldukları mükemmel ilişkiler sayesinde Amerikan Yahudi lobisinin her platformda Türkiye’ye destek çıkmasını sağlamaları oldu. ABD’de Türkiye yanlısı güçlü Yahudi lobisinin ve onun Türkiye uzantısı olan Türkiye Yahudi cemaati elitlerinin siyasette olan ağırlıklarını görmek için RP’nin iktidar sınavına

²⁶ Örneğin Dikran Kevorkyan “Türk Ermenilerinin terör karbısyndaki dübünceleri” *Türk Tarihinde Ermeniler sempozyumu -Tebliðler ve panel konuşmaları-* Dokuz Eylül Üniversitesi Rektörlüdü Yayın no.2 İzmir 1983 s.115-120

²⁷ *Hürriyet* 28 Şubat 1985

²⁸ Örneğin *Türk Ermenilerinden gerçekler* Jamanak gazetesi 2bs 1987

²⁹ Nitekim Dikran Kevorkyan da Dokuz Eylül Üniversitesi’nde düzenlenen panelde “Ermeni cemaati temsilcisi yapıp oldu konuşmada Ermeni terörünü tasvip etmediklerini belirtti. Acaba bunun daha inandırycı olabilmesi için bilhassa batı memleketlerine gidip lehimizde bir propaganda yapamazlar mı ?” sorusuna “bu, buradaki bu dini topluluğun ölçülerini apan bir konudur. Heyet olarak gitmenin belli zorlukları vardır” cevabını verdi ve bu tür tepebbüslerin sistemli olarak değil münferit olarak yurtdıbyndaki dernek veya kilise yönetim kurullarında yapıldıyđını ifade etti. Dokuz Eylül Üniverstesini Rektörlüdü *a.g.e.* s.240-241 Benzer bir şekilde yakın tarihte de Ermeni cemaatinin *Agos* gazetesi “diaspora’daki Ermeni lobilerinin Türk lobileriyle doğrudan ilıpkıye geçmelerinin ve diyalog ortamı oluşturmalarıynın zamanı geldi de geçti” satırlarıyla benzeri bir tespit bulundu (Hrant Dink “Kullanmak...Kullanılmak...” *Agos* 19 Haziran 1998)

bakmak yeterlidir. MNP'nin 1970 yılında kurulmasından bu yana en şiddetli siyonist, İsrail ve Yahudi karşıtı lisanı kullanmış bulunan siyasi İslam'ın son temsilcisi olan RP Refah-Yol hükümeti zamanında ABD'deki Yahudi lobisi ile sıkı ve sıcak ilişkiler kurmak için sarf ettiği gayretler, geçmişte kullanmış olduğu lisanı ile görünürde Yahudi karşıtı olan bir partinin reel politika sınavı karşısında ağırlığı gözardı edilemez hale gelmiş olan "Türkiye Yahudi cemaati-ABD Yahudi lobisi" faktörünü kollaması gösterilebilir.³⁰ Diğer yandan Yahudi cemaati elitlerinin kendi cemaatlerinin cumhuriyet döneminde özellikle Tek Parti döneminde yaşamış olduğu hiç de parlak olmayan tarihi geçmişe resmî anlayışın bakışıyla örtüşen bir şekilde yaklaşımları sayesinde de oldu.³¹ Türkiye'nin benimsemiş olduğu "resmî" tarih anlayışının dışına çıkıp 1915 yılında vuku bulmuş olan Ermeni Tehciri'ne "gayri resmî" bir görüşle yaklaşan bir dizi yazı yayımlayan gazeteci Etyen Mahçupyan'ın bu tavrı³² her ne kadar bireysel ve Ermeni cemaatinin resmi tavrı olmasa dahi bu tavrın cemaatin bir bölümüne teşmil edilme ihtimali her zaman mevcuttur. Nitekim uzun yıllar dışişlerinde üst düzeyde görev yapmış bulunan Coşkun Kırca'nın değerlendirmesi de bu yöndedir. Ermeni Patrikliği seçimi nedeni ile kamuoyuna yansımış bulunan ihtilâf vesilesiyle yazmış olduğu uzun makalede Coşkun Kırca Patrik adayı Mesrob Mutafyan'ın destekleyenleri kastederek "bu grubun içinde Türk Devleti'nin Ermeni katliamından sorumlu olduğu yolundaki yanlış ve yanlış olduğu kadar çirkin iddâyı destekleyen ve kendisinden beklenmesi gerektiği gibi, ikinci cumhuriyetçilik adı altında Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet'i yok etmeye çabalayan (!) birisinin de mevcut olduğu görülüyor." yorumunda bulunduktan sonra Ermeni cemaatine, Ermeni cemaati-Türk toplumu kaynaşması için örnek olarak alınması gereken cemaatin kendi tarihlerine "resmî anlayış" doğrultusunda yaklaşmaya özen göstermiş olan Yahudi cemaatini göstermesi de bir tesadüf değildir.³³

³⁰ RP ABD Yahudi lobisi ilişkileri için bkz Rifat N.Bali "The image of the Jew in the rhetoric of political İslam in Turkey" *Türkiye-İsrail: yarım yüzyıllık ortak bir yaşam sempozyumu* Boğaziçi Üniversitesi 4-5 Haziran 1998 tarihinde sunulan henüz yayımlanmamış tebliğ

³¹ Bu resmî yaklaşımda Yahudi cemaati elitlerinin ölçüyü kaçıran "kraldan fazla kralcı" bir tutumu benimseyip Türkiye'deki siyasi iktidarların bile hiç tasvip etmemiş oldukları 1934 Trakya olayları ve Varlık Vergisi uygulaması gibi hadiseleri mazur görmeye ve üstüne örtmeye çalıştıkları görüldü. (Bu konuda örnekler için bkz Rifat N.Bali "Çok partili demokrasi döneminde Varlık Vergisi üzerine tartışmalar" *Tarih ve Toplum* Eylül 1997 sayı 165 s.47-59

³² Etyen Mahçupyan "Bahar Temizliği" *Radikal* 1 Temmuz 1998, aynı yazar "Sözde çabıplı sözde aydınlar" *Radikal* 5 Temmuz 1998, aynı yazar "Çarpılmalar ve psikolojik kaçıklar" *Radikal* 8 Temmuz 1998, aynı yazar "Devletçi aydınlarda ahlak" *Radikal* 12 Temmuz 1998, aynı yazar "Bu yazılar niçin yazıldı?" *Radikal* 15 Temmuz 1998

³³ Coşkun Kırca "Ermeni Patriği seçimi (1) ve (2)" *Yeni Yüzyıl* 3 ve 4 Eylül 1998

SONUÇ YERİNE

Azınlık cemaatleri-siyasi iktidarlar ilişkisi açısından bugün gelinen noktada Türkiye ABD siyasi arenasında 1974 yılına göre çok daha ileri bir noktada ve yerel ve uluslararası teşkilâtlarla daha iyi bir örgütlenme içindeyse de daima Türkiye’de yaşayan azınlık cemaatlerinin desteklerine ve bu cemaatlerinin diasporada yaşayan diğer dindaş cemaatleriyle olan ilişkilerine ve desteklerine ihtiyacı vardır. Bu bir yerde azınlık cemaatleriyle siyasi iktidarlarını yumuşak, uyumlu ve iyi ilişkiler içinde olmaları için olmazsa olmaz bir şarttır. Aksine bir davranış siyasi iktidar açısından “görevden kaçma” anlamına gelecek ve dolayısıyla cumhuriyetin ilk yıllarında çok geçerli olan sadakat sorgulamalarının tekrar gündeme gelmesine yol açacaktır.

Bu karmaşık ve karşılıklı fayda dengesine dayalı ilişkilerin en zayıf noktası dış siyasi olayların konjonktürüne bağlı olarak Türk basını ve kamuoyunda zaman zaman seyrek, zaman zaman sık sık rastlanan azınlık cemaatlerine karşı yazılı ve görsel medyanın her türlü vasatını kullanıp yapılan esas itibarıyla ırkçı sataşmalar ve aşağılamalar karşısında siyasi iktidarların takındıkları tavidir. Siyasi iktidarların oy deposu vasatının muhafazakâr ve milliyetçi olduğu Türk toplumdur. Böyle bir toplumda yükselen islâmi değerler nedeniyle de ister liberal, ister muhafazakâr olsun tüm siyasi partilerin islâmi duyguların ve taleplerin kuvvetli olduğu bu toplum kesimini de gözetme ve kollama niyetinde oldukları da aşikârdır. Böyle oy kaygılarının egemen olduğu bir ortamda siyasi iktidarlar oy potansiyeli hiç kayda değer olmayan azınlık toplumlarına karşı yapılan ve ezici çoğunluğu T.C.K. 312inci maddesine giren ırkçı sataşmalara göz yummayı tercih etmektedirler. Bunun en belirgin örneği Yahudi cemaatinin girişimiyle kurulmuş olan 500üncü Yıl Vakfı’nın 1992 yılında en doruk noktasına ulaşmış olan etkinlikleri sırasında kitlesel bir şekilde dağıtmış olan ve içerik itibarıyla buram buram ırkçılık kokan *Son Mesaj* gazetesine karşı siyasi otoritenin ve makamların duyarsız kalışı oldu.³⁴ Benzer bir şekilde Yahudi cemaati elitlerinin Türkiye’yi yurtdışı platformlarda güçlü Amerikan Yahudi lobisiyle el ele vererek savunmalarına rağmen basında sürekli yer alan antisemit ve ırkçı yayımların yasaklanmaları için Cumhurbaşkanlığı makamına bile müracaat etmiş olmalarına rağmen hiçbir müdahalenin yapılmamış olması gösterilebilir.³⁵ Bu tavır azınlıklara bir kez daha Türk kamuoyunda ve siyasi iktidarlar nezdinde “tanıtım faaliyetlerine destek olma”nın ötesinde kayda değer bir önemleri olmadığını hatırlatmaktadır.

³⁴ 15 Aralık-15 Ocak 1992 ve Haziran-Temmuz 1992 sayıları

³⁵ Institute for Jewish Policy Research and American Jewish Committee *Antisemitism World Report 1997* Londra 1997 s.284

LOZAN ANTLAŞMASI'NIN AZINLIKLARIN KORUNMASI İLE İLGİLİ MADDELERİ

Madde 37

Türkiye, 38nci maddeden 44üncü maddeye kadar olan Maddelerin kapsadığı hükümlerin temel yasalar olarak tanınmasını ve hiç bir kanunun, hiç bir yönetmeliğin (tüzüğün) ve hiç bir resmî işlemin bu hükümlere aykırı ya da bunlarla çelişir olmamasını ve hiç bir kanun, hiç bir yönetmelik (tüzük) ve hiç bir resmî işlemin söz konusu hükümlerden üstün sayılmamasını yükümlenir.

Madde 38

Türk Hükümeti, Türkiye'de oturan herkesin, doğum, bir ulusal topluluktan olma [milliyet, *nationalité*], dil, soy ya da din ayrımı yapmaksızın, hayatlarını ve özgürlüklerini korumayı tam ve eksiksiz olarak sağlamayı yükümlenir.

Türkiye'de oturan herkes, her inancın, dinin ya da mezhebin, kamu düzeni ve ahlâk kurallarıyla çatışmayan gereklerini, ister açıkta isterse özel olarak, serbestçe yerine getirme hakkına sahip olacaktır.

Müslüman-olmayan azınlıklar, bütün Türk uyruklarına uygulanan ve Türk Hükümetince, ulusal savunma amacıyla ya da kamu düzeninin korunması için, ülkenin tümü ya da bir parçası üzerinde alınabilecek tedbirler saklı kalmak şartıyla, dolaşım ve göç etme özgürlüklerinden tam olarak yararlanacaklardır.

Madde 39

Müslüman-olmayan azınlıklara mensup Türk uyrukları, Müslümanların yararlandıkları aynı yurttaşlık [medenî] haklarıyla siyasal haklardan yararlanacaklardır.

Türkiye'de oturan herkes, din ayrımı gözetilmeksizin, kanun önünde eşit olacaktır.

Din, inanç ya da mezhep ayrılığı, hiç bir Türk uyruğunun, yurttaşlık haklarıyla [medenî haklarla] siyasal haklarından yararlanmasına, özellikle kamu hizmet ve görevlerine kabul edilme, yükseltilme, onurlanma ya da çeşitli mesleklerde ve iş kollarında çalışma bakımından, bir engel sayılmayacaktır.

Herhangi bir Türk uyruğunun, gerek özel gerekse ticaret ilişkilerinde, din, basın ya da her çeşit yayın konularıyla açık toplantılarında, dilediği bir dili kullanmasına karşı hiç bir kısıtlama konulmayacaktır.

Devletin resmî dili bulunmasına rağmen, Türkçeden başka bir dil konuşan Türk uyruklarına, mahkemelerde kendi dillerini sözlü olarak kullanabilmeleri bakımından uygun düşen kolaylıklar sağlanacaktır.

Madde 40

Müslüman-olmayan azınlıklara mensup Türk uyrukları, hem hukuk bakımından hem de uygulamada, öteki Türk uyruklarıyla aynı işlemlerden ve aynı güvencelerden [garantilerden] yararlanacaklardır. Özellikle, giderlerini kendileri ödemek üzere, her türlü hayır kurumlarıyla, dinsel ve sosyal kurumlar, her türlü okullar ve buna benzer öğretim ve eğitim kurumları kurmak, yönetmek ve denetlemek ve buralarda kendi dillerini serbestçe kullanmak ve dinsel âyinlerini serbestçe yapmak konularında eşit hakka sahip olacaklardır.

Madde 41

Genel [kamusal] eğitim konusunda, Türk Hükümeti, Müsüman-olmayan azınlıklara mensup Türk uyrukların önemli bir oranda oturmakta oldukları il ve ilçelerde, bu Türk uyruklarının çocuklarına ilk okullarda ana dilleriyle öğretimde bulunulmasını sağlamak bakımından, uygun düşen kolaylıkları gösterecektir. Bu hüküm, Türk Hükümetinin, söz konusu okullarda Türk dilinin öğrenimini zorunlu kılmasına engel olmayacaktır.

Müsüman-olmayan azınlıklara mensup Türk uyruklarının önemli bir oranda buldukları il ve ilçelerde, söz konusu azınlıklar, Devletler bütçesi, belediye bütçesi ya da öteki bütçelerce, eğitim, din ya da hayır işlerine genel gelirlere sağlanabilecek paralardan yararlanmaya ve pay ayrılmasına hak gözetirliğe uygun ölçülerde katılacaklardır.

Bu paralar, ilgili kurumların (*établissements et institutions*) yetkili temsilcilerine teslim edilecektir.

Madde 42

Türk Hükümeti, Müslüman-olmayan azınlıkların aile durumlarıyla [statüleriyle, aile hukukuyla] kişisel durumları [statüleri, kişi halleri] konusunda, bu sorunları, söz konusu azınlıkların gelenek ve görenekleri uyarınca çözümlenmesine elverecek bütün tedbirleri almayı kabul eder.

Bu tedbirler, Türk Hükümetiyle ilgili azınlıklardan her birinin eşit sayıda temsilcilerinden kurulu özel Komisyonlarca düzenlenecektir. Anlaşmazlık çıkarsa, Türk Hükümetiyle Milletler Cemiyeti Meclisi, Avrupa'lı hukukçular arasından birlikte seçecekleri bir üst-hakem atayacaklardır.

Türk Hükümeti, söz konusu azınlıklara ait kiliselere, havralara, mezarlıklara ve öteki din kurumlarına tam bir koruma sağlamayı yükümlenir. Bu azınlıkların Türkiye'deki vakıflarına, din ve hayır işleri kurumlarına her türlü kolaylıklar ve izinler sağlanacak ve Türk Hükümeti, yeniden din ve hayır kurumları kurulması için, bu nitelikteki öteki özel kurumlara sağlanmış gerekli kolaylıklardan hiç birini esirgemeyecektir.

Madde 43

Müsüman-olmayan azınlıklara mensup Türk uyrukları, inançlarına ya da dinsel âyinlerine aykırı herhangi bir davranışta bulunmaya zorlanamayacakları gibi, hafta tatili günlerinde mahkemelerde hazır bulunmaları ya da kanunun öngördüğü herhangi bir işlemi yerine getirmemeleri yüzünden haklarını yitirmeyeceklerdir.

Bununla birlikte bu hüküm, söz konusu Türk uyruklarını, kamu düzeninin korunması için, öteki Türk uyruklarına yükletilen yükümler dışında tutar anlamına gelmeyecektir.

Madde 44

Türkiye, bu kesimin bundan önceki Maddelerindeki hükümlerin, Türkiye'nin Müsüman-olmayan azınlıklarıyla ilgili olduğu ölçüde, uluslararası nitelikte yükümler meydana getirmelerini ve Milletler Cemiyetinin güvencesi [garantis] altına konulmalarını kabul eder. Bu hükümler, Milletler Cemiyeti Meclisinin çoğunluğunca uygun bulunmadıkça, değiştirilemeyecektir. İngiliz İmparatorluğu, Fransa, İtalya ve Japon hükümetleri, Milletler Cemiyeti Meclisinin çoğunluğunca razı olunacak herhangi bir değişikliği reddetmemeyi, işbu Andlaşma uyarınca kabul ederler.

Türkiye, Milletler Cemiyeti Meclisi üyelerinden her birinin, bu yükümlerden herhangi birine aykırı herhangi bir davranışı ya da böyle bir davranışta bulunamama tehlikesini Meclise sunmaya yetkili olacağını ve Meclisin, duruma göre, uygun ve etkili sayacağı yolda davranabileceğini ve gerekli göreceği yönergeleri [tâlimatı] verebileceğini kabul eder.

Türkiye, bundan başka, bu maddelere ilişkin olarak, hukuk bakımından ya da uygulamada, Türk Hükümetiyle imzacı öteki Devletlerden herhangi biri ya da Milletler Cemiyeti Meclisine üye herhangi bir başka Devlet arasında görüş ayrılığı çıkarsa, bu anlaşmazlığın, Milletler Cemiyeti Misakının 14ncü maddesi uyarınca uluslararası nitelikte sayılmasını kabul eder. Türk Hükümeti, böyle bir anlaşmazlığın, öteki taraf isterse, Milletlerarası Daimi Adalet Divanına götürülmesini kabul eder. Divanın kararı kesin ve Milletler Cemiyeti Misakının 13ncü maddesi uyarınca verilmiş bir karar gücünde ve değerinde olacaktır.

Madde 45

Bu kesimdeki hükümlerle, Türkiye'nin Müslüman-olmayan azınlıklarına tanınmış olan haklar, Yunanistan'ca da, kendi ülkesinde bulunan Müslüman azınlığa tanınmıştır.

Seha L.Meray (çeviren) *Lozan Barış Konferansı - Tutanaklar - Belgeler* YKY 1993 Takım iki Cilt iki s.10-13